

FELFEDEZŐ SZENVEDÉLY

Most, hogy Dér Zoltán is belépett a lefelé menők, az ötvenévesek gyászos seregébe, amelytől mi, öregek már rég mélyebbre kerültünk, az a feladat, hogy beszámoljak, mit is csinált ő az irodalom változatos térein. A harminc év alatt, hogy az első vajdasági antológiában fellépett. S több mint húsz esztendővel azután, hogy első versgyűjteményét kiadta.

A feladat nem könnyű. Dér Zoltán oly sokfelé kalandozott ez alatt az idő alatt, a literatúrának csaknem minden műfaját kipróbálta, hogy nehéz követni őt e megpróbáltatásoktól se mentes, lemondásokkal teli útján.

Mindenekelőtt a versírásról mondott le, minthogy második verses-könyve tizenhat évvel ezelőtt jelent meg, s azóta mint költő nemigen jelentkezett. Pedig ebben az *Emlékek aknamezőjén* c. kis könyvben ilyen sorok vannak:

*Már egy hete szedelőzködünk minden hajnalban, este,
és mint a fecskék elindulunk ősszel északról délre.
Mellünkön szundít, nyugtalan álmával horkol a város.
Es kikacagnak a csendek, jázminszínével a hold is,
ahogyan megyünk, szélverte gerlek, acélos sziklafák.*

Költő feszegette itt a szavak titkát kétségtelen, s talán a saját hangját is megtalálta volna, ha kicsit türelmesebb, s vele szemben türelmesebbek. Mert az a gyanúm, hogy nem fogadta megértés az ő másodszori költői jelentkezését. A sebezhető pontot könnyű volt megtalálni rajta, s azzal nem váratott magára sokáig a permanens vajdasági kritika. Vanak költők, akik készen, talpig felfegyverezve egyszerre belépnek az élvonalba, s vannak, akik lassan, kishitűséggel viaskodva jönnek. Dér Zoltán az ő türelmetlenségével nem tudta kivárni a maga idejét. Beállt az újságírás taposómalmába, s nincs a szakmának olyan munkája, amelyet gyorsan és készségesen ne vállalna. Persze, a literátori hajlamokat ez nem elégíti ki, az irodalmi központokból is gyanakodva tekintenek az efféle dolgokra a periférián, úgyhogy nem csoda, ha Dér Zoltán nem részesült olyan figyelemben ezen a tájon, amelyet méltán megérdemelt volna.

Kicsit távolabb, a magyar irodalom magaslati pontjairól annál nagyobb érdeklődéssel nézték, amit művel, s nem fukarkodtak az elismerő szavakkal sem. A szívós, kitartó kutatómunka, amely lehetővé tette neki, hogy például Kosztolányi és Csáth Géza szabadkai éveiből semmi se maradjon homályban, s egyben művelődéstörténeti helyzetrajza is legyen a régi Szabadkának, olyan páratlan vállalkozás, amely követendő példa lehetne a vidék egész múltjának megírása tekintetében is. Ezt már én teszem hozzá, ezt a részét fontosabbnak tartva Dér Zoltán tevékenységében, mint az életrajzi adatok újdonságát.

Különben engesztelhetetlen és konok partizánharc is ez egyben, ha közvetlenül nem is esik szó róla. Szabadka elismertetéséért küzd közvetve Dér Zoltán, s ebben látom én az ő szép szerepének igazi jelentőségét.

Szabadka évtizedeken át volt a vidék magyar szellemi központja. Ott jelent meg legrégebb és legnívósabb napilapunk, s minden magyar folyóirat-kísérletnek is Szabadka volt a színhelye. A legkevésbé vidéki város, a magyar proletariátus fellegvára. Nem hiába indították épp ott a húszas évek derekán a Szervezett Munkást, Vajdaságnak azóta is legharcosabb magyar munkásmozgalmi lapját, s azután a Hidat, amely az ország minden részébe eljutott, ahol öntudatos magyar dolgozók éltek.

A múltat idéző készsége Dér Zoltánnak egyre a jövőbe mutat, figyelmeztetve azokra a tartalékbázisokra, amelyeknek a magyar művelődés szempontjából ma is nagy, talán fel sem tárt készletei vannak. Agilitása, nyugtalan, tevékenységre ösztönző természete bizonyosan nagybar hozzájárult, hogy a szabadkai folyóirat, az Üzenet megindult és még ma is él. Nem a hagyományörzés intelmeivel, hanem a kombattáns erők összefogásával. Nem is a bezárkózás rejtett célzatával, hanem azzal a reális igénnyel, amely az itt és most tényét szem előtt tartva keresi irodalom, művészet és helytörténetírás létjogosultságát. Ezt itt kellett elmondani, Dér Zoltán útjára visszanézve.

Ami most már közvetlenül szemébe ötlük az embernek az ő munkásságáról szólva, az az írás elokvenciája. A finom elemzések elegáns előadása. A részletezés aprómunkája mellett is valami nagyvonalúság a különféle bevezetők, elő- és utószók, magyarázatok és szövegértételezők szétszórta is összefüggő egységében. Ez az az esszéstílus, amelyből nem érződik ki se keresettség, sem izzadságszag. Világos, könnyen érthető, mintha csak Taine elvét vallaná: az előadó udvariassága a világosság.

És nézzük csak meg, kikről írt ő monográfiát? Kosztolányi és Csáth Géza kivételével elfelejtett, ismeretlen emberekről. De olyanokról mégis, akik nem érdemelték meg, hogy elfelejtsék őket. Iványi Istvánról, Bácska egyetlen helytörténészéről, akinek a munkássága nélkül nem lett volna megírható a vidék történelme. Toncs Gusztávról, aki zombori tanártársával, Zlinszky Aladárral együtt álmodozott valamiféle „szellemi integritásról”, nyilván a központosított művelődés szupremációjával szemben védekezve. Arról a Toncsról, aki Gozdsu Elek ösztönzésére létrehozta — akárcsak az előbbi Zomborban — a Szabad Liceumot Szabadkán. Aztán Loósz Istvánról ír, aki olyan időkben figyelt fel Ady költészetére, amikor pedig az új magyar líra megteremtőjének nem volt helye az iskolák falai között.

S ami megint csak helytörténeti indítású: Schwalb Miklósról, az 1941-ben kivégzett kommunista költőről szóló könyve.

Vigyázzunk: egyetlen munkája sem utánérzés vagy kompiláció. A felfedező szenvedély világít Dér Zoltán munkássága előtt. S anélkül, hogy túlzásokba esnék, Szabadka jelenik meg tér és idő koordinátaiban minden írása mélyén. Nem tudok még egy író-társunkról, aki ennyire helyhez kötődne, s mégis ilyen tárgyilagos impassibilitéval kezelné anyagát.

Egy izgalmas ifjúsági regény, néhány hangjáték és novella került ki még Dér Zoltán tolla alól, s a névtelen aprómunkának olyan tömege, amely mégis megőrizte az írás tiszteletével járó nemesebb igényt.

Amit írok, nem kritika, még csak nem is ismertetés. Méltató szóval szólok, szeretettel és megbecsüléssel Dér Zoltán munkásságáról. A tiszta kezű literátort köszöntöm, aki nélkül sok minden másképpen alakult volna irodalmi életünkben. A szűkebb hazáját szerető embert, aki talán épp önfeláldozó szenvedélyével mutatta fel, elnémitva magában a költőt, azt a tisztas életművet, mely senkiéhez sem hasonlítható.

*A sóhajtásnál is kevesebb vagyok
és a virágnál is védtelenebb.
Már csak az élé borulhatok,
aki gyilkosként emel rám kezét.*

Ezt írja panaszosan egyik régi versében, a kötelező költői alázatból többet vállalva, mint amennyit sorsa kirótt rá. S amit aztán gazdag és változatos életműve oly diadalmasan megcáfol Dér Zoltán credójában.